

МОВНІ ОДИНИЦІ ТА КАТЕГОРІЇ У ТИПОЛОГІЧНОМУ Й ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ

© Д. Є. Ігнатенко
(Вінниця)

КАТЕГОРІЯ ІНТЕНСИВНОСТІ У ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті аналізуються семантичні особливості категорії інтенсивності на матеріалі фразеологізмів, що позначають інтенсивність дії / стану в англійській, німецькій, російській та українській мовах. У роботі розглянуто лінгвістичний статус категорії інтенсивності. Зроблено спробу розмежувати категорію інтенсивності та інші об'єктивні (кількість, якість, градуальність) і суб'єктивно-прагматичні (емотивність, образність, оцінка, експресивність) категорії, які тісно взаємодіють у семантиці фразеологізму.

Ключові слова: інтенсивність, кількість, якість, градуальність, експресивність, образність, фразеологізм зі значенням інтенсивності дії / стану.

Д. Е. ИГНАТЕНКО. КАТЕГОРИЯ ИНТЕНСИВНОСТИ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье анализируются семантические особенности категории интенсивности на материале фразеологизмов, обозначающих интенсивность действия / состояния в английском, немецком, русском и украинском языках. В работе рассматривается лингвистический статус категории интенсивности. Сделана попытка размежевания категории интенсивности и других объективных (количество, качество, градуальность) и субъективно-прагматических (эмотивность, образность, оценочность, экспрессивность) категорий, которые тесно взаимодействуют в семантике фразеологизма.

Ключевые слова: интенсивность, количество, качество, градуальность, экспрессивность, образность, фразеологизм, обозначающий интенсивное действие / состояние.

1. Інтенсивність як показник сили, напруги вияву або перебігу певних явищ знаходить своє втілення у різних науках – у фізиці, хімії, механіці, а також у лінгвістиці. У лінгвістичній літературі категорія інтенсивності була й залишається дискусійною і неоднозначною.

Складна природа інтенсивності та її взаємодія із суміжними категоріями (кількістю, якістю, градуальністю, експресивністю, емотивністю, оцінністю) була предметом вивчення в роботах таких учених як: В. В. Акуленко (Акуленко, 1987), Ш. Баллі (Балли, 1961), І. А. Бодуен де Куртене (Бодуэн де Куртенэ, 1963), С. Є. Родіонова (Родионова, 2005), Е. Сепір (Сепир, 1985), І. І. Туранський (Туранский, 1990), Є. І. Шейгал (Шейгал, 1981)), D. Bolinger (Bolinger, 1972), W. Labov (Labov, 1984) та ін. Досліджувались також фразеологічні засоби вираження категорії інтенсивності на матеріалі окремих мов, зокрема: англійської (І. І. Туранський (Туранский, 1990)), російської (О. В. Бельська (Бельская, 2004), Т. В. Гріднева (Гриднева, 1997) та ін. У фразеології інтенсивність аналізувалась на матеріалі окремих фразео-тематичних груп, зокрема у німецькій мові на матеріалі фразеологічних одиниць (далі – ФО), що позначають інтенсивність

інтелектуальної здатності людини (М. З. Гурко (Гурко, 2006)), у російській та англійській мовах – на матеріалі процесуальних фразеологізмів зі значенням фізичної діяльності та фізичного стану (О. В. Саміліна (Самылина, 2008)), та ін. Однак ФО, які виражають інтенсивність дії / стану та засоби її вираження у зіставному аспекті спеціально не розглядалися, що зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою пропонованої роботи є встановлення категорійного статусу інтенсивності у лінгвістиці, зокрема у фразеології, а також її зв'язок з іншими суміжними категоріями, які реалізуються в семантиці досліджуваних одиниць в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких **завдань**: 1) визначити особливості й принципи виділення категорії інтенсивності у лінгвістиці; 2) з'ясувати особливості її взаємодії та співвідношення із категоріями кількості, якості, градуальності, емотивності, оцінки, образності й експресивності; 3) виявити специфіку вираження категорії інтенсивності у складі аналізованих ФО.

2. У лінгвістиці поняття інтенсивності використовувалося в акустичній (або експериментальній) фонетиці. Параметр інтенсивності, сили звука вживався для акустичного аналізу осцилограм (Lewandowski 1975: 468). Уведення цього поняття в широкий науковий обіг почалося із праць Ш. Баллі, І. А. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра та пов'язувалося із загальною категорією кількості, оскільки якісна відмінність певних явищ зумовлюється наявністю або відсутністю певних ознак, тобто співвідноситься із кількісними показниками. Так, Ш. Баллі розглядав інтенсивність дуже широко і трактував її як сукупність “усіх відмінностей, що зводяться до категорії кількості, величини, цінності, сили та под.”, а також вказував, що “... кількісна різниця або різниця в інтенсивності, є однією із тих загальних ‘категорій’, у які ми вводимо будь-які об'єкти нашого сприйняття або нашої думки” (Баллі 2001: 202, 203).

І. А. Бодуен де Куртене, зіставляючи та порівнюючи “кількісність” у мовному та математичному мисленні, стверджує, що інтенсивність є величиною, яку можна кількісно виміряти. Дослідник також зазначає, що власне і будь-яка якість базується на кількості, а “...значення напруженості та інтенсивності деяких елементів мовного мислення виступає найбільш виразно у сфері семантики, яка пов'язується зі способом сприйняття світу як з інтелектуальної, так і, насамперед, з чуттєвої сторони. Із цього погляду ми відмічаємо значні відмінності у світогляді та настроях різних народів...” (Бодуен де Куртене 1963: 323).

Е. Сепір розглядає інтенсивність з позицій категорії градуальності (Сепір, 1985). У взаємодії категорій кількості та інтенсивності (на яку звернув увагу ще Ш. Баллі),

Е. Сепір виділяє первинність саме категорії інтенсивності як такої, що виражає приблизну кількість, яка їй піддається градації: "... градування як психологічний процес передує виміру та рахунку" (Сепір 1985: 43). В основі градування, за Е. Сепіром, лежить порівняння, яке дозволяє встановити певну "ієрархію" явищ, які потім отримують точний кількісний вимір за допомогою одиниць вимірювання та чисел (Сепір 1985: 43).

Як зазначає О. В. Бельська, значний інтерес до проблеми інтенсивності у мовознавстві спостерігався на початку 60-х рр. XX ст. у дослідженнях лінгвістів, що проводилися на базі різних мов (російської, англійської, німецької, французької та ін.) (Бельская 2004: 202–203). Пізніше, із розвитком функціональної граматики, з'являється низка праць, у яких категорія інтенсивності почала аналізуватися у руслі теорії функціонально-семантичного поля (ФСП), що дало змогу виокремити різнорівневі мовні засоби її вираження (див., наприклад, роботи К. М. Суворіної (Суворина, 1976), О. М. Сергеевої (Сергеева, 1967) та ін.).

Однак інтенсивність у сфері фразеології тривалий час не була предметом спеціального розгляду. Це зумовлено тим, що вчені, аналізуючи різнорівневі мовні засоби вираження категорії інтенсивності (фонетичні, морфологічні, лексичні, синтаксичні), залучали фразеологізми до лексичних засобів підсилення і розглядали їх лише як один із розрядів одиниць, які можуть сприяти створенню інтенсифікації висловлювання. Так, І. І. Сущинський, досліджуючи систему засобів вираження високого ступеня ознаки, виділяє фразеологічний спосіб посилення. Вчений відзначає, що значення високого ступеня ознаки реалізується у фразеологізмах або за допомогою порівняння, або за допомогою гіперболізації ознаки, або дії із вказівкою на результат, до якого призводить незвична інтенсивність під час вияву цієї дії або ознаки (Сущинский 1977: 14).

І. І. Туранський, розглядаючи інтенсивність у межах експресивної стилістики, дотримується подібного погляду і зараховує до підсилювальних фразеологізмів компаративні одиниці (англ. *as light as gossamer, as free as the wind, as slow as a tortoise, as rich as Croesus*) (Туранский 1990: 93).

Комплексному дослідженню семантичної структури ФО, що виражають інтенсивність, враховуючи парадигматичні та синтагматичні умови її реалізації, присвячене дослідження Т. В. Грідневої (Гріднева, 1997). Під категорією інтенсивності у сфері фразеології дослідниця розуміє таку функційно-семантичну категорію, типовим

змістом якої є відображення градацій у ступені прояву ознаки за допомогою засобів різних мовних рівнів (Гриднева 1997: 6). Виділяються ФО з інгерентною інтенсивністю (одиниці цієї групи поділяються на ФО-інтенсифікатори (із ядерною семою інтенсивності) – *любить до безумия*, та ФО-інтенсифікати (із периферійною семою інтенсивності) – *ума палата* ‘очень умный’), та адгерентною, яка актуалізується тоді, коли ФО підлягає структурно-семантичним змінам (*в чем душа держится* – *в чем душенька держится*) (Гриднева 1997: 7–9).

3. Як показує аналіз досліджень, присвячених проблемі інтенсивності, єдності у визначенні цього поняття немає. Це можна пояснити як різнобічними підходами до вивчення цього поняття, так і складною сутністю самого явища інтенсивності.

Категорія інтенсивності знаходить своє втілення і у сфері фразеології. Як уже зазначалося, фразеологізми, як засоби інтенсифікації висловлювання, аналізувалися як складова частина лексичних засобів інтенсифікації (див. роботи В. В. Акуленко (Акуленко, 1987), І. І. Сущинського (Сущинский, 1977)), однак фразеологізми нарівні із лексичними одиницями можуть самі виражати семантику інтенсивності (дії, стану та ін.), а не лише підсилювати значення інших одиниць. Це зумовлюється, зокрема, специфікою ФО як одиниці вторинної номінації. Фразеологічне значення являє собою більш складну (порівняно зі словом) номінацію, в основі якої часто лежать образні асоціації, зумовлені бажанням адресата мовлення експресивно висловити свої думки, тому у фразеологічній номінації важливим складником є суб’єктивний фактор, який формує конотацію у загальній семантиці фразеологізму. У зв’язку з цим фразеологічне значення ширше, ніж інші значення, воно має більший ступінь образності і відповідно більш високий експресивний потенціал.

Фразеологізми зі значенням інтенсивності дії / стану, співвідносячись із відповідними базовими онтологічними категоріями, не лише називають певні дії та стани, а (насамперед), відображають суб’єктивне сприйняття їхнього кількісного виявлення, а тому виконують функцію посиленого впливу на реципієнта, пор.: англ. *I have worked like a beaver this term. I can't tell you what a help your letters have been* (СОСА) ‘Я працював як бобер цей час. Я не можу навіть описати як (сильно) мені допомагали твої листи’ (у поданому прикладі напружена, тривала робота виражається за допомогою ФО *worked like a beaver*, досл. ‘працював як бобер’, в якому інтенсивність праці асоціюється із бобром, символом працелюбності, який у християнській традиції втілює добротність та аскетизм (Купер 1995: 25)); укр. *Козак скажено крикнув (на мене) і підкинув нагай. Вся кров закипіла в мені* (Ю. Яновський)

(СФУМ 2003: 315) (фразеологізм *кров закипіла* передає значення надзвичайно сильного обурення, гніву, що виникає внаслідок асоціації гніву із високою температурою кипіння, причому кипіти починає кров, яка співвідноситься зі всією людиною і вказує на всеохопність цієї емоцією усього організму).

Слід відзначити, що оскільки семантичні категорії постали на базі відповідних онтологічних категорій, то й у мові не може бути їхнього “чистого” виявлення, не пов’язаного з буттєвими категоріями. Тому в семантичній категорії інтенсивності слід розрізняти її онтологічну складову, яка існує як екстралінгвістичне поняття для характеристики об’єктивної кількісної визначеності, та власне мовну (тобто внутрішньолінгвістичну) складову, яка існує в мовній свідомості людини у вигляді певної градаційної шкали, на якій є точка відліку (норма / еталон) – інтенсифіковані дія / стан (верхня критична точка) – деінтенсифіковані дія / стан (нижня критична точка). Завдяки цій шкалі мовець виділяє певний референт або його ознаку з класу однойменних референтів або їхніх референтних властивостей (ознак), що сприяє більшій значущості, переконливості висловлювання і таким чином зумовлює посилений вплив на адресата, пор.: нім. *Nach und nach entlockte er Grenouille die Rezepturen sämtlicher Parfums, die dieser bisher erfunden hatte, und er verbot ihm schließlich sogar, neue Düfte anzusetzen, ohne dass er, Baldini, mit Feder und Papier zugegen war, den Prozess mit Argusaugen beobachtete und Schritt für Schritt dokumentierte* (P. Süskind, e-doc) ‘Поступово він видав Греную рецептури усіх парфумів, які були винайдені ним до цього, і нарешті він заборонив йому навіть готувати (змішувати) нові аромати, якщо він, Бальдіні, не був присутній із пером і папером, щоб дуже пильно спостерігати за процесом та крок за кроком записувати’ (фразеологізм *mit Argusaugen beobachten* ‘надзвичайно пильно спостерігати, слідкувати за ким-, чим-небудь, вжитий у цьому реченні, передає семантику інтенсивності, напруженості зорового сприйняття через образ міфологічного персонажа Аргуса – багатоокого велетня-сторожа’; додамо, що цей образ знайшов своє відображення лише у німецькій мові, не дивлячись на доволі широку розповсюдженість античної міфології серед носіїв усіх чотирьох досліджуваних мов). Це свідчить про зв’язок семантичної категорії інтенсивності із функційним, комунікативно-прагматичним її аспектом.

4. Категорія інтенсивності має досить узагальнений та всеохопний характер: вона може характеризувати дії, ознаки, стани, предмети, а тому зустрічається в семантиці іменників, прикметників, дієслів, фразеологізмів та ін. мовних одиниць. Категорія

інтенсивності знаходить вияв на всіх мовних рівнях – від фонемі до складного синтаксичного цілого. Категорію інтенсивності можна вважати окремим проявом нерозривної взаємозалежності категорій кількості, якості та міри, які визначають існування об'єктів реального світу. Зважаючи на складність фразеологічного значення і функційні особливості ФО, категорію інтенсивності не можна проаналізувати безвідривно від таких категорій як: градуальність, оцінність (оцінка), емотивність, образність та експресивність. Нижче зроблена спроба розмежування цих категорій та аналізу їхньої взаємодії.

4.1. Інтенсивність та кількість, якість, міра. Свої витоки категорія інтенсивності знаходить перш за все в категорії кількості, а саме оцінки невизначеної кількості (Шейгал, 1981), на що звертали увагу І. А. Бодуен де Куртене, Е. Селір та інші вчені. У пропонованій роботі приймається широке розуміння кількості як всеохопної категорії, до якої входять різні (числові, розмірні, часові та ін.) характеристики дій, станів, предметів, включаючи власне інтенсивність та ступінь її прояву. Таким чином, між категорією кількості та інтенсивності існують інклюзивні відношення. Інтенсивність, пов'язана з категоріями якості, кількості та міри, визначається у пропонованій роботі як ступінь прояву властивостей дій та станів, кількісна зміна яких відбувається у межах певної якості.

Інтенсивність визначається на основі її зіставлення з певною нормою, яка встановлюється насамперед соціумом. Н. Д. Федяєва, враховуючи соціальний характер норми, визначає її як соціально зумовлену міру (Федяєва 2011: 12).

Як відзначає Б. Ю. Норман, формування певної норми пов'язане як із позицією суб'єкта (мовця), так і з природою самого об'єкта. Норма має умовний, відносний характер, оскільки зумовлюється функційно-прагматичними та соціально-історичними факторами (Норман 2001: 382).

Таким чином, у ФО норма пов'язана із чуттєвим досвідом певного соціуму, має емпіричний характер. Як показав матеріал дослідження, ФО у більшості випадків (приблизно 98% ФО в усіх досліджуваних мовах) фіксують ту дію / стан, які відхиляються від нормальних у бік посиленого їх вияву, а тому їхнє виконання / перебіг характеризується високим ступенем напруги, інтенсивністю, пор.: англ. *jump out of your skin* <be extremely startled> позначає не просто відчувати страх, боятися, а бути настільки наляканим, що ніби вистрибувати зі шкіри (та намагатися втекти); нім. *sich den Hals ausschreien* <sehr laut schreien> позначає не просто кричати, а кричати дуже голосно, а для цього потрібно напружувати шию (додамо, що в семантиці дескриптивного

дієслова *schreien* ‘кричати’ вже закладена сема інтенсивності, яка в мовленнєвому акті часто виражається через дистрибуцію ФО; рос. *ломать хребет* позначає не просто працювати, а трудитися понад норму, до перелому хребта; укр. *боки зривати* – не просто сміятися, а сміятися до пошкодження певної частини тіла. Як видно з наведених прикладів, інтенсивність дії / стану, яка фіксується у ФО, може призводити до деструкції людського організму, окремих частин тіла. Проте не завжди (хоча й у більшості випадків) деструкція спричиняється негативними для суб’єкта діями / станами (пор. приклад укр. мови, поданий вище).

А от ФО, які передають деінтенсифікацію дії / стану зустрічаються значно рідше, причому виявляються вони не в усіх виділених під час аналізу ФСГ. Так, ФО, які вказують на зменшення ступеня вияву (перебігу) дії виділені, зокрема у групах, що позначають або характеризують інтенсивність (або деінтенсифікацію):

1) руху, пор.: англ. *run like the wind* ‘бігти дуже швидко (букв. ‘як вітер’)’ – *move at a snail's pace* ‘дуже повільно рухатися (букв. ‘черепащачою ходою’)’; нім. *wie die Feuerwehr fahren* ‘їздити на дуже великій швидкості (букв. ‘як пожежна команда’)’ – *kriechen wie eine Schnecke* ‘дуже повільно рухатися’ (букв. ‘повзти як слимак’); рос. *бежать во все лопатки* ‘дуже швидко бігти’ – *идти нога за ногу* ‘дуже повільно йти’; укр. *аж рвати ногами землю* ‘дуже швидко йти, бігти’ – *лізти як той слимак*, ‘дуже повільно рухатися’;

2) виконання трудової діяльності, пор.: англ. *work oneself into the ground* ‘дуже сильно виснажувати себе роботою’ (букв. ‘"спрацювати" себе до смерті (землі)’) – *can do something with one hand (tied) behind your back* ‘могти зробити щось дуже легко’ (букв. ‘могти зробити щось з однією рукою (яка відпочиває) за спиною’); нім. *sich krummmachen* ‘мучитися, невтомно трудитися’ (букв. ‘робитися кривим, вигнутим’) – *keinen Finger krumm machen* ‘нічого не робити, не працювати для когось / чогось’ (букв. ‘жодного пальця не зігнути’); рос. *работать не покладая рук* ‘безперервно, старанно працювати’ – *шагу лишнего не сделать* ‘не докласти жодних зусиль, щоб зробити щось’; укр. *вмиватися потом* ‘працювати з перенапруженням, докладаючи великих зусиль’ – *палець об палець не ударити* ‘зовсім нічого не зробити (переважно для досягнення чого-небудь)’.

Таку кількісну перевагу фразеологічної фіксації інтенсифікованих станів і дій над деінтенсифікованими можна пояснити психо-емоційними причинами, пов’язаними з

особливостями людської свідомості, яка більше фіксує посилені вияви дій, станів, ознак, які викликають у людини сильніші емоції.

4.2. Інтенсивність та градуальність. Дослідники відзначають, що інтенсифікація / деінтенсифікація можлива для тих слів, які позначають ознаку, що може мати різноманітні кількісні прояви (градації за інтенсивністю). Градуйовані ознаки виділяються в розряд особливих семантичних ознак, які характеризуються тим, що підлягають приблизній кількісній оцінці і допускають варіювання за шкалою інтенсивності, що і відображає процес інтенсифікації / деінтенсифікації (Шиловская 2007: 8).

Б. Норман під градацією (*градуальність, градаційність* вживаються як тотожні терміни) розуміє здатність ознаки бути представленою в мові різною мірою, а градуювання він пояснює як процес вимірювання ознаки (Норман 2001: 381).

Кожна ознака, яка може градуюватися, утворює шкалу градації, а кожна відмітка на такій шкалі буде вказувати на ступінь прояву цієї ознаки. Одиниці, які будуть займати полярні по відношенню до норми (нульової точки відліку), позиції будуть вступати в антонімічні відношення. Наприклад, за ознакою “гучність” нейтральну точку на шкалі градації будуть займати дієслова, які просто вказують на певний звуковий вияв мовлення (звучання) – *говорити*, вище нуля будуть розташовуватися одиниці, які вказують на наростання, інтенсифікацію ознаки (*вигукувати, кричати, горлати*), а нижче нуля – одиниці, які характеризують послаблення, деінтенсифікацію ознаки (*гомоніти, шепотіти*).

Можна зробити висновок, що і категорія інтенсивності, і категорія градуальності характеризують оцінку ступеня прояву певної ознаки, однак інтенсивність, яка послуговується тими ж одиницями, якими оперує категорія градуальності, є окремим її проявом, виражаючи інтенсифіковане значення в цілому.

Інтенсивність є “суб’єкт-об’єктною” категорією, оскільки вона спирається на існування властивості дій, станів, ознак певного об’єкта градуюватися, проте сприйняття, оцінка людиною (суб’єктом) цієї властивості (градуальності) має суб’єктивний характер. Тобто кількість, якість, їхній баланс, який виражається мірою, є об’єктивною сутністю, а їхнє сприйняття, оцінка є суб’єктивними.

Таким чином, градуальність є властивістю позначуваного (предмета, явища, дії, процесу, стану та ін.) змінюватися кількісно, градуюватися, а інтенсивність реалізує цю властивість за допомогою різних мовних засобів. Пор.: нім. *sich (Dat.) die Hacken ablaufen (abrennen)* ‘багато ходити, щоб щось виконати, чогось досягти’ (вираженню

інтенсивності сприяє сполучення дієслова з займенником *sich* у давальному відмінку та словотворчого афікса (префікса) *ab-*, що вказує на максимальний ступінь напруженості суб'єкта при виконанні ним фізичних дій (Зуев 1979: 37)); укр. *до кривавого поту працювати* 'дуже виснажливо, понад силу; тяжко' (інтенсивність праці виникає завдяки використанню іменниково-прийменникової групи, яка вказує на результат напружених фізичних зусиль – *кривавий пот*, що у свою чергу відсилає нас до біблійного сюжету: Ісус молився у Гетсиманському саду перед тим, як Іуда зрадив його своїм поцілунком "І, знаходячись в борінні, старанніше молився, і був пот Його, як краплі крові, що падають на землю" (Лк. 22: 44)" (БФСРЯ 2006: 347)).

4.3. Інтенсивність та категорії оцінки, емотивності, образності. Категорії оцінки, емотивності та образності настільки взаємозалежні та тісно пов'язані з інтенсивністю, що встановити особливості відношень кожної з них із категорією інтенсивності окремо видається надзвичайно важким завданням, тому, для уникнення повторень, логічніше, на наш погляд, аналізувати їх паралельно.

Насамперед це пояснюється тим, що ці категорії об'єднує те, що вони пов'язані із суб'єктивним сприйняттям об'єктивної реальності, тобто вони відображають ставлення суб'єкта (людини) до об'єктивних явищ.

Оцінка у досліджуваних ФО має двояку природу: змістову та функційну. З одного боку, інтенсивність дії / стану базується на оцінці невизначеної кількості (яка підлягає виміру, а не рахунку, тобто оцінюється кількісний прояв певної якості у межах понять "дуже/сильно – слабо"), з іншого боку, ФО, що виражають інтенсивність певної дії / стану мають додаткову характеристику, якою є ця інтенсивність дії / стану для мовця – позитивною чи негативною, тому оцінка, так само як і інтенсивність, спирається на порівняння із певним еталоном, однак визначається у межах таких аксіологічних понять як "добре / погано". Слід відзначити, що такий тип оцінки, який у ФО характеризується суб'єктивністю, існує невіддільно від емотивності, від ставлення мовця до позначуваного. Так, О.М. Вольф вважає, що у більшості випадків емотивність як аспект оцінки є невіддільною від позначення властивостей об'єкта, ставлення суб'єкта до об'єкта (Вольф 2002: 12).

У ФО, що виражають семантику інтенсивності дії / стану емотивний та оцінний компоненти значення є обов'язковими, оскільки ФО, фіксуючи посилену, напружену дію або інтенсивний перебіг певного стану, одночасно виражає і оцінку суб'єктом певної дії / стану, і ставлення до них, пор.: англ. *What had I done wrong? I'd been so quiet*

so that she wouldn't breathe fire on me (BNC) 'Що я зробив не так? Я поведився настільки спокійно, що вона не могла бути лютою на мене' (ФО *breathe fire* букв. 'дихати вогнем', тобто бути дуже розлютованим, у запропонованому прикладі виражає емоційну оцінку стану дівчини (жінки) оповідачем, яка чомусь є розлюченою, але оповідач впевнений, що він не міг бути причиною такого її стану, оскільки поведився дуже тихо і спокійно); нім. *Ich habe seit Jahren gearbeitet wie ein Stier*, *fast täglich 16 Stunden – das wird jetzt noch schlimmer werden* (DWDS) 'Я роками працював як бик, кожного дня майже по 16 годин, однак зараз стане ще гірше' (у поданому прикладі ФО *arbeiten wie ein Stier* є своєрідним еталоном напруженої, важкої праці, тобто здається, що важче працювати людина вже не може, однак у мовця є побоювання, що ситуація стане ще гіршою і працювати доведеться ще більше).

У досліджуваних фразеологізмах емотивні семи та образність є засобами посилення враження від певного висловлювання, тобто сприяють експресії. Образність ФО є її конститутивною ознакою (Добровольський, Баранов 2008: 123) і зумовлена асоціативним перенесенням певної найбільш характерної риси предмета, якості, ситуації на інші.

В основі фразеологічного значення зазвичай лежить метафоричний (або метонімічний) перенос. В. М. Телія зазначає, що метафора є актуалізацією своєрідного образного уявлення, яке здійснюється за рахунок або "звичайних асоціацій", або на основі "особистих тезаурусів" (Телія 1988 (1): 185). Антропометричність метафори виявляється у сумірності порівнюваних об'єктів через призму людської свідомості, властивість мислити про одну сутність так, ніби вона схожа на іншу (Телія 1988 (2): 40), а це дає змогу визначати місце вторинного найменування в системі національно-культурних цінностей та стереотипів (Головенко 2012: 89).

Слід відзначити, що основною, визначальною ознакою фразеологічного значення є вираження ставлення до вже пізнаного, суб'єктивні елементи, емотивна функція. В.І. Шаховський, розглядаючи експресивність мовлення, зауважує, що висловлювання / текст може посилюватися і таким чином виділятися із загального потоку, зокрема в результаті сприйняття асоціативно-образного уявлення, зумовленого цим висловлюванням, яке служить стимулом для позитивної або негативної емоційної реакції реципієнта. Будь-який образ впливає на емоційну сферу людини, дає привід для емоційного реагування і усвідомлення цієї реакції у формі певного почуття-відношення (ставлення) (Шаховський 1987: 47).

4.4. Інтенсивність та експресивність. Співвідношення категорій інтенсивності та експресивності слід аналізувати невідривно від категорій оцінки, емотивності та образності, які можуть розглядатися як складові елементи експресивності.

Експресивність зумовлюється комунікативними, прагматичними намірами мовця, а експресивна функція – функція посилення впливу тексту на реципієнта. Мовні ж засоби вираження категорій інтенсивності, емотивності, оцінності та ін. надають категорії експресивності той необхідний арсенал засобів для виконання функції посиленого впливу у процесі мовлення, тобто розрізнення між категорією інтенсивності та іншими зазначеними вище категоріями відбувається на рівні мови та мовлення. Таким чином, у ФО завдяки певному яскравому образу, метафорі сема інтенсивності висувається на перший план і, виконуючи прагматичну функцію, сприяє експресивності усього висловлювання, пор.: англ. *knock someone into the middle of next week* <hit someone very hard> ‘дуже сильно бити (ударяти) кого-небудь’, букв. ‘вдарити (штовхнути) когось на середину наступного тижня’; *float on air* <feel elated> ‘відчувати себе окриленим, бути у піднесеному настрої’, букв. ‘плавати в повітрі’; нім. *schreien wie ein gestochenes Schwein* <sehr laut, gellend schreien> ‘дуже голосно, пронизливо кричати’, букв. ‘кричати як заколена свиня’; *ganz weg sein* <begeistert sein> ‘бути в захопленні’, букв. ‘бути повністю відсутнім, не тямити себе’; рос. *дать памятку* <сильно избить кого либо>; *грызть зубы* <гневаться, сердиться на кого-либо, стремясь принести вред, неприятность>; укр. *рвати горло (горлянку)* <дуже кричати, галасувати>; *вогнем (полум'ям, пеклом, чортом) дихати* <дуже сердитися, гніватися, виявляти недобррозичливість до когось>.

5. Висновки. Проведений аналіз дав змогу зробити певні висновки, викладені нижче.

5.1. Категорія інтенсивності має узагальнений характер і знаходить вияв на всіх мовних рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному, стилістичному.

5.2. Інтенсивність пов'язана з категоріями якості, кількості та міри. Вона виступає окремим проявом категорії кількості, а саме оцінки неозначеної кількості. Між категорією кількості та інтенсивності існують інклюзивні відношення.

5.3. Інтенсивність встановлюється на основі її зіставлення з певною нормою. У ФО норма пов'язана із чуттєвим досвідом певного соціуму, має емпіричний характер.

5.4. Категорія інтенсивності виявляє тісний та складний зв'язок із категорією градуальності. Інтенсивність є суб'єкт-об'єктною категорією, оскільки вона спирається на існування об'єктивної властивості дій, станів, ознак та ін. градуватися. Градуальність є властивістю позначуваного (предмета, явища, дії, процесу, стану та ін.) змінюватися кількісно, градуватися, а інтенсивність реалізовує цю властивість за допомогою різних мовних засобів.

5.5. В органічному зв'язку та взаємозалежності із категорією інтенсивності перебувають категорії оцінки, емотивності та образності. Це зумовлюється тим фактом, що ці категорії об'єднують зв'язок із суб'єктивним сприйняттям об'єктивної реальності, тобто вони відображають ставлення суб'єкта до об'єктивних явищ.

5.6. Інтенсивність та експресивність пов'язують причинно-наслідкові відношення. Мовні засоби вираження категорій інтенсивності, емотивності, оцінності та ін. надають категорії експресивності необхідний набір засобів для виконання функції посиленого впливу у процесі мовлення, тобто розрізнення між категорією інтенсивності та категорією експресивності відбувається на рівні мови та мовлення.

Перспективою дослідження є виявлення та опис мовних засобів вираження інтенсивності у ФО на позначення інтенсивності дії/стану в англійській, німецькій, російській та українській мовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуленко В. В. Лексические средства выражения интенсивности качественного признака в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / В. В. Акуленко. — К., 1987. — 17 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. — [2-е изд., стереотипное]. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 392 с.
3. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. — М. : Знак, 2008. — 656 с.
4. Бельская Е. В. Проблема интенсивности в современной отечественной лексикологии / Е. В. Бельская // Вестник Томского государственного университета, 2004. — № 282. — С. 202–209.
5. Бодуэн де Куртенэ И. А. Количественность в языковом мышлении / И. А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. — Т. 2. — М., 1963. — С. 311–325.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. — М. : Эдиториал УРСС, 2002. — 280 с.
7. Головенко К. В. Внутрішня форма метафори в українській та англійській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Головенко Кристина Вікторівна. — Кіровоград, 2012. — 245 с.
8. Гриднева Т. В. Фразеологические средства выражения категории интенсивности : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / Т. В. Гриднева. — Волгоград, 1997. — 20 с.
9. Гурко М. З. Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи "інтелектуальні здібності людини") : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / М. З. Гурко. — Запоріжжя : ЗНУ, 2006. — 20 с.
10. Купер Дж. Энциклопедия символов / Дж. Купер. — Кн. IV. — М. : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. — 401 с.
11. Норман Б. Ю. Градация в русском языке / Б. Ю. Норман // Quantitat und Graduierung als kognitiv-semantische Kategorien. — [Herausgegeben von H. Jachnow, B. Norman, Adam E. Suprun]. — Wiesbaden : Otto Harrassowitz Verlag, 2001. — С. 381–403.
12. Родионова С. Е. Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке / С. Е. Родионова // Проблемы

функциональной грамматики. Полевые структуры. — СПб : Наука, 2005. — С. 150–169.

13. Самылина Е. В. Структурные и семантические свойства процессуальных фразеологизмов со значением физической деятельности и физического состояния в русском и английском языках : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Е. В. Самылина. — Челябинск : ЧГПУ, 2008. — 23 с.

14. Сепир Э. Градуирование. Семантическое исследование / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 16. — М., 1985. — С. 43–78.

15. Сергеева Е. Н. Степени интенсивности количества и их выражение в английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Е. Н. Сергеева. — М., 1967. — 25 с.

16. *Словарь словообразовательных элементов немецкого языка* / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.; [Под рук. М. Д. Степановой]. — М. : Рус. яз., 1979. — 536 с.

17. Суворина К. М. Интенсивы в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / К. М. Суворина. — М., 1976. — 22 с.

18. Сущинский И. И. Система средств выражения высокой степени признака (на материале современного немецкого языка) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / И. И. Сущинский. — М., 1977. — 16 с.

19. Телия В. Н. 1 : Метафоризация и её роль в картине мира. Раздел из книги // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. — М. : Наука, 1988. — С. 173–203.

20. Телия В. Н. 2 : Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. — М., 1988. — С. 26–52.

21. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. — М. : Высш. шк., 1990. — 173 с.

22. Федяева Н. Д. Нормы в пространстве языка : [Электронный ресурс] / [монография] / Н. Д. Федяева. — [2-е изд., стереотип.] — М. : ФЛИНТА, 2011. — 172 с. — Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books>

23. Шаховский В. И. Соотносится ли эмотивное значение слова с понятием? / В. И. Шаховский // Вопросы языкознания. — 1987. — №. 5. — С. 47–58.

24. Шейгал Е. И. Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Е. И. Шейгал. — М., 1981. — 26 с.

25. Шиловская Л. В. Средства выражения ослабленной интенсивности действия и состояния в современном французском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.05 “Романские языки” / Л. В. Шиловская. — Санкт-Петербург, 2007. — 25 с.

26. Bolinger D. Degree words. — The Hague — Paris, 1972. — 324 p.

27. Labov W. Intensity // Meaning, Form and Use in Context : Linguistic Applications. — Washington D.C. : Georgetown University Press, 1984. — P.43–70.

28. Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. Band 1–3 : Heidelberg, Quelle & Meyer, 1975. — Bd. 2. — S. 35.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

29. БФСРЯ: Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В. Н. Телия. — [2-е изд., стер.]. — М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. — 784 с.

30. СФУМ: Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко. — К. : Наук. думка, 2003. — 787 с.

31. BNC : British National Corpus [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://corpus.byu.edu/bnc/>

32. DWDS : Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dwds.de>

33. Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders [Электронный ресурс] / Patrick Süskind. — 206 S. — Режим доступа : http://gen.lib.rus.ec/foreignfiction/index.php?s=Suskind&f_lang=8&f_columns=0&f_ext=4

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015